

THE NOTION OF CONTEXT IN FOLKLORE

კონტექსტის ცნება ფოლკლორისტიკაში

Elguja Makaradze

Doctor of Philology, Associated Professor
at Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi,
Rustaveli/Ninoshvili St. # 32/35, postal index: 6010
Georgia, +995599560754,

Elguja.makaradze@bsu.edu.ge,

<https://orcid.org/0000-0002-6661-369X>

Abstract. The understanding of context has existed since ancient times, and its content has changed in the wake of historical epochs. The actualization of the term is related to the famous anthropologist B. Malinowski, in his famous work "The Problem of Significance in Primitive Languages", singled out two types of context: situational context and cultural context.

Among the folklorists who first paid attention Malinowski's idea was coined by the American scientist William Bescom, though it later emerged as the leader of the contextual school D. Ben-Amos. His work "Defining Folklore in Context" became a kind of manifesto of conceptualists and led to a real "contextual revolution" in American folklore (Stiven Jones). According to Ben-Amos, in its cultural context, folklore is not a set of subjects, but a communicative process, not the texts of a fairy tale or song stored in archives or published in various collections, but the narration of a fairy tale and the performance of a song. Consequently, considered secondary "social context" or "situational context" was declared the main subject of study of folklore by Ben-Amos and his followers. Clearly, such an approach was considered useless not only by the work done by many generations of collectors, but also by the science of folklore itself, which relied on recorded texts. Contextualist ideas, on the other hand, despite their radicalism, have played a major role in overcoming the "literary centrism" that prevails in traditional folklore, drawing a sharp line between literary and folklore texts.

Like the American contextualists, they are not distinguished by radicalism, but the followers of another method or school of folklore research, "experimental folklore", folklore as a study of performance, and structural-semiological method, recognize the great importance of contextual research.

Collective and research practice in Georgian folklore precedes theoretical reflections on the concept of context. Moreover, the term is rarely used here, and is replaced by the terms "ethnographic connections" and "performing environment".

Keywords: Folklore Text, Context, Cultural context, Social context.

ელგუჯა მაკარაძე

ფილოლოგიის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

ასოცირებული პროფესორი,

ქ. ბათუმი, რუსთაველის/ნინოშვილის ქ. #32/35,

საფოსტო ინდექსი: 6010,

საქართველო, +995599560754,

Elguja.makaradze@bsu.edu.ge,

<https://orcid.org/0000-0002-6661-369X>

აბსტრაქტი. კონტექსტის გაგება ანტიკურობიდან მოყოლებული არსებობს, ხოლო მისი შინაარსი ისტორიული ეპოქების კვალდაკვალ იცვლება. ტერმინის აქტუალიზაცია უკავშირდება ცნობილ ანთროპოლოგ ბ. მალინოვსკის, რომელმაც განმაურებულ ნაშრომში, „მნიშვნელობის პრობლემა პრიმიტულ ენებში“, გამოყო კონტექსტის ორ ტიპი: სიტუაციური კონტექსტი და კულტურული კონტექსტი. ფოლკლორისტა შორის, ვინც პირველად ყურადღება მიაქცია მალინოვსკის იდეას, ამერიკელი მეცნიერი უილიამ ბესკომია, თუმცა მოგვიანებით კონტექსტუალური სკოლის ლიდერად მოგვევლინა დ. ბენ-ამოსი. მისი ნაშრომი „ფოლკლორის განსაზღვრა კონტექსტში“ კონცეპტუალისტიკის ერთგვარ მანიფესტად იქცა და სათავე დაუდო ამერიკულ ფოლკლორისტიკაში ნამდვილ „კონტექსტუალურ რევოლუციას“ (სტივენ ჯონსი). ბენ-ამოსის აზრით, თავის კულტურულ კონტექსტში ფოლკლორი არის არა საგანთა ერთობლიობა, არამედ კომუნიკაციური პროცესი, არა, მაგალითად, არქივებში შენახული ან სხვადასხვა კრებულში გამოქვეყნებული ზღაპრის ან სიმღერის ტექსტები, არამედ ზღაპრის თხრობა და სიმღერის შესრულება. შესაბამისად, აქამდე ტექსტთან მიმართებაში მეორეულ მოვლენად მიჩნეული „სოციალურ კონტექსტი“ ან „სიტუაციური კონტექსტი“ ბენ-ამოსისა და მისი მიმდევრების მიერ ფოლკლორისტიკის შესწავლის მთავარ საგნად გამოცხადდა. ცხადია, ამგვარი მიდგომა უსარგებლოდ მიიჩნეოდა არა მარტო შემგროვებელთა მრავალი თაობის მიერ გაწეულ შრომას, არამედ თვით ფოლკლორის შესახებ მეცნიერებას, რომელიც ჩაწერილ ტექსტებს ეყრდნობოდა. მეორე მხრივ, კონტექსტუალისტიკის იდეებმა, მიუხედავად ერთგვარი რადიკალურობისა, დიდი როლი ითამაშეს ტრადიციულ ფოლკლორისტიკაში გაბატონებული „ლიტერატურაცენტრიზმის“ დაძლევაში, გაავლეს რა მკვეთრი ზღვარი ლიტერატურულ და ფოლკლორულ ტექსტებს შორის.

ამერიკული კონტექსტუალისტიკის მსგავსად რადიკალიზით არ გამოირჩევიან, მაგრამ კონტექსტური კვლევის დიდ მნიშვნელობას აღიარებენ ფოლკლორის კვლევის სხვა მეთოდისა თუ სკოლის, „ექსპერიმენტული ფოლკლორისტიკის“, ფოლკლორის, როგორც პერფორმანსის კვლევისა და სტრუქტურულ-სემიოლოგიური მეთოდის მიმდევრები.

ქართულ ფოლკლორისტიკაში შემკრებლობითი და კვლევითი პრაქტიკა წინ უსწრებს კონტექსტის ცნების თეორიულ რეფლექსიებს. მეტიც, აქ აღნიშნული ცნება იშვიათად გამოიყენება, ხოლო მის ნაცვლად გვხვდება ტერმინები: „ეთნოგრაფიული კავშირები“ და „სამემსრულებლო გარემო“.

საკვანძო სიტყვები: ფოლკლორული ტექსტი, კონტექსტი, კულტურული კონტექსტი, სოციალური კონტექსტი, „კონტექსტუალური მიმართულება“.

შესავალი. კონტექსტი, როგორც სრულფასოვანი სამეცნიერო ტერმინი, ჰუმანიტარული პროფილის მეცნიერებებში შედარებით გვიან, მხოლოდ XX საუკუნის 20-30-იანი წლებიდან მკვიდრდება. ამ დროიდან კონტექსტუალური კვლევების შესახებ მეთოდოლოგიური ხასიათის ნაშრომებს წერენ ლინგვისტები, სოციოლოგები, ისტორიკოსები, ფსიქოლოგები, ლიტერატურათმცოდნეები, ფოლკლორისტები. თუმცა, როგორც პიტერ ბარკი მიუთითებს, თავად ცნების გაგება ანტიკურობიდან მოყოლებული არსებობს, ხოლო მისი შინაარსი ისტორიული ეპოქების კვალდაკვალ იცვლება. საგულისხმოა, რომ სხვადასხვა დროს კონტექსტის მნიშვნელობით იყენებდნენ ასევე განსხვავებულ ცნებებს, მაგალითად: შუა საუკუნეებში *circumstantiae*-ს, ხოლო მოგვიანებით, XX საუკუნის 20-იან წლებამდე - *situation*-ს (Burke, 2002:154).

ფოლკლორიტიკა, რაკი ჩაწერილ ტექსტებს ემყარებოდა, თავიდან ფილოლოგიურ დისციპლინად ჩამოყალიბდა. შემთხვევითი არ არის, რომ მას ზეპირსიტყვიერებად ან ზეპირ ლიტერატურად მოიხსენიებდნენ და ეს ტენდენცია ინერციით არცთუ ისე იშვიათად დღემდე გრძელდება. შესაბამისად, ვერბალური ტექსტი განიხილებოდა (ხშირად დღესაც განიხილება), როგორც თვითკმარი ერთეული. ამასთან უკვე პირველი შემკრებებიც ინტუიციურად ხვდებოდნენ, რომ ჩაწერილ ტექსტსა და მის თავდაპირველ სახეს შორის იგივეობის ნიშნის დასმა არ შეიძლებოდა, რადგან კონტექსტუალური ინფორმაციის დაკარგვა ვერბალურ ტექსტს მხატვრულად და შინაარსობრივად აღარიბებდა. მაგალითად, ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსი, იოჰან გოთფრიდ ჰერდერი ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ფოლკლორის შესახებ მეცნიერება პირველ ნაბიჯებს დგამდა, პირდაპირ მიუთითებდა იმის შესახებ, რომ ხალხური ნაწარმოების ესთეტიკური ზემოქმედება სრულყოფილად შეიძლება განვიცადოთ მხოლოდ მისი „ცოცხალი შესრულების დროს“ (Гердер, 1959:358).

მეთოდი. ნაშრომში გამოყენებულია ჰერმენევტიკული კვლევის მეთოდი, კონცეპტის დიაქრონულ და სინქრონულ ჭრილში კრიტიკულ განხილვის ხერხი. აგრეთვე, შინაარსობრივი ანალიზის მეთოდი, რომელიც დაფუძნებულია საკითხის გარშემო არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკულ გააზრებასა და განზოგადებაზე.

მსჯელობა და შედეგები. ანთროპოლოგიურ მეცნიერებებში კონტექსტი და კონტექსტუალური კვლევებით აქტიური დაინტერესება მე-20 საუკუნის 20-იანი წლებიდან იწყება. 1923 წელს ცნობილი ანთროპოლოგი ბ. მალინოვსკი ნაშრომში „მნიშვნელობის პრობლემა პრიმიტულ ენებში“ გამოყოფს კონტექსტის ორ ტიპს: სიტუაციურსა და კულტურულს (Malinowski, 1923:451-519). მეცნიერის აზრით, კულტურული კონტექსტი, სიტუაციური კონტექსტი-ერთგვარი გასაღებია ვერბალური გზავნილის შეფასება-ინტერპრეტაციაშიც, რადგან „ტექსტი რა თქმა უნდა მნიშვნელოვანია, მაგრამ კონტექსტის გარეშე ის მკვდარია“. ამიტომ მოუწოდებდა ის შემკრებებს, კონკრეტული მასალის ჩაწერისას, დეტალურად აღწერათ ის გარემო, რომელშიც ნაწარმოები სრულდება, რადგან სინამდვილეში ზეპირი თხრობები არსებობენ ხალხის რეალურ ცხოვრებაში და არამც და არამც ქაღალდზე. შესაბამისად, როცა მკვლევარი მექანიკურად იწერს მათ, არ ძალუძს გადმოსცეს ის ატმოსფერო, რომელშიც ეს ტექსტები ფუნქციონირებენ, პირიქით, გვაძლევენ სინამდვილის ან მისი ნაწილის დამახინჯებულ სურათს. ეს საფრთხე რომ თავიდან აიცილოს, აუცილებელია, მკვლევარმა მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი დროის მანძილზე იცხოვროს იმ საზოგადოებაში, რომლის კულტურასაც იკვლევს, შეეცადოს ამ საზოგადოებაში ინტეგრირებას, დაუფლოს ადგილობრივ ენას და ურთიერთობაც ამ ენაზე ჰქონდეს, მოკლედ, მალინოვსკის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „შეძვრეს უცხოტომელის ტყავში“ და მისი თვალთ შეხედოს

სამყაროს, რათა კულტურა „შიგნიდან“ დაინახოს (Malinovski, 1922:7). ამგვარი მიდგომის სანიმუშო მაგალითია თავად მეცნიერის შემკრებლობითი პრაქტიკა.

ყურადსადღებია ისიც, თუ რა ფუნქციას აკისრებს მალინოვსკი თავის ფუნქციონალისტურ თეორიაში ენას. მეცნიერის აზრით, ენის მთავარი ფუნქცია არა სააზროვნო პროცესის კოპირება, თუნდაც აზრის გამოხატვა, არამედ ადამიანის ქცევაში პრაგმატული როლის შესრულებაა. ენა მოქმედების, ქცევის ნაწილი, მისი ექვივალენტია და ის უნდა შევისწავლოთ სხვა მოქმედებებთან კორელაციაში. თითოეული გამონათქვამის ინტერპრეტაცია, მნიშვნელობის დადგნა შესაძლებელია მხოლოდ მისსავე აქტიურ კონტექსტში, იმის გათვალისწინებით, თუ კონკრეტულად რა და რომელი მოქმედების სტიმულირებას ახდენს ის (Malinovski, 1935:1). საკუთრივ ფოლკლორისტთა შორის, ვინც პირველად ყურადღება მიაქცია მალინოვსკის იდეას, ამერიკელი მეცნიერი უილიამ ბესკომი იყო, რომელმაც სცადა, ერთი მხრივ, ლიტერატურათმცოდნეობაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, ანთროპოლოგიაზე ორიენტირებული ფოლკლორისტიკის პოზიციების დაახლოება (Fine, 1994: 16-56). ბესკომმა 1954 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „ფოლკლორის ოთხი ფუნქცია“ ყურადღება გაამახვილა ანთროპოლოგიისა და ფოლკლორისტიკის ბევრ საერთო პრობლემაზე (Bascom, 1954). აქვე, აუცილებლად შესასწავლ საკითხთა შორის, გამოყო „ფოლკლორის სოციალური კონტექსტი“ და ფოლკლორის მიმართება კულტურასთან, იგივე „კულტურული კონტექსტი“, რომლებიც შეესაბამებიან მალინოვსკისეულ „სიტუაციურ კონტექსტს“ და „კულტურულ კონტექსტს“. ბესკომი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს სოციალურ კონტექსტს, რომელიც მოიცავს ფოლკლორული ნაწარმოების შესრულების დროსა და ადგილს, შემსრულებლის ოსტატობას, მთქმელისა და მსმენელების დამოკიდებულებას ტექსტისადმი, აუდიტორიის შემადგენლობას და ქცევას (გამოხმაურება შეძახილით, დათანხმებით და ა.შ.), დრამატურგიული და რიტორიკული ხერხების გამოყენებას შესრულების პროცესში (პანტომიმა, ჟესტი, მიმიკა, ინტონაცია...).

ბესკომის იდეებს უმაღლეს არ მოჰყვოლია კოლეგების მხარდაჭერა. დაახლოებით 15 წელი დასჭირდა, რომ ამერიკულ ფოლკლორისტიკაში დაწყებულიყო, სტივენ ჯონსის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „კონტექსტუალური რევოლუცია“ (Jones, 1979:52-55). კონტექსტუალისტური სკოლის ლიდერად კი მოგვევლინა დენ ბენ-ამოსი. მან ტორონტოში, ამერიკის ფოლკლორისტთა საზოგადოების ყოველწლიურ კონფერენციაზე, 1967 წელს წაკითხულ მოხსენებაში გამოთქვა საკმაოდ თამამი იდეები, რომლებმაც აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. ნაშრომი 4 წლის შემდეგ დაბეჭდა სახელწოდებით- „ფოლკლორის განსაზღვრა კონტექსტში“, რომელიც კონტექსტუალისტების ერთგვარ მანიფესტად გადაიქცა (Ben-Amos, 1971: 3-15). მალევე ითარგმნა მრავალ ენაზე და დღემდე ფოლკლორისტიკაში ერთ-ერთ ყველაზე ხშირად ციტირებულ ნაშრომს წარმოადგენს.

ნაშრომში დენ ბენ-ამოსი აკრიტიკებს ფოლკლორის არსებულ განსაზღვრებებს. ხოლო მათ ძირითად ნაკლად ის მიაჩნია, რომ ფოლკლორს განიხილავენ, როგორც „სტატიკურ საგნობრივ ობიექტს“. ამის საპირისპიროდ, ბენ-ამოსი გვთავაზობს ფოლკლორის, როგორც „კომუნიკაციის ფორმის“, შესწავლას: „რომ განვსაზღვროთ, რა არის ფოლკლორი, ამისათვის განვიხილოთ ეს მოვლენა იმ სახით, როგორც ის ყოფაში არსებობს. თავის კულტურულ კონტექსტში ფოლკლორი არის არა საგანთა ერთობლიობა, არამედ პროცესი, უკეთ - კომუნიკაციური პროცესი“. შესაბამისად, ეს კომუნიკაციური პროცესები უნდა გახდეს ფოლკლორისტიკის შესწავლის საგანი. დენ ბენ-ამოსის ეს თვალსაზრისი მართლაც რევოლუციური აღმოჩნდა ამერიკული ფოლკლორისტიკისათვის. მისი იდეის მიხედვით, ლოგიკურად გამომდინარეობდა ის დასკვნა, რომ ზღაპრის ან სიმღერის ტექსტები, რომლებიც არქივებში ინახება ან გამოქვეყნებულია სამეცნიერო კრებულებში, არ შეიძლება ფოლკლორად ჩაითვალოს, არამედ: ფოლკლორი არის ზღაპრის თხრობა და სიმღერის შესრულება. ბენ-ამოსი და მისი

მიმდევრები წინა პლანზე აყენებენ, კვლევის პრიორიტეტულ საგნად აცხადებენ. იმას, რასაც აქამდე უწოდებდნენ „სოციალურ კონტექსტს“ ან „სიტუაციურ კონტექსტს“ და ითვლებოდა ტექსტთან მიმართებაში მეორეულ მოვლენად, შესაბამისად, ფოლკლორულ ტექსტთა ის ჩანაწერები, რომლებშიც აღბეჭდილი არ იყო კონტექსტი, უსარგებლოდ გამოცხადდა. მიუხედავად ასეთი რადიკალური შეხედულებისა, დენ ბენ-ამოსს ბევრი თანამოაზრე გამოუჩნდა. ისინი თავს კონტექსტუალისტებად მოიხსენიებენ, გამოსცეს სპეციალური კრებულებიც, რომლებშიც გადმოცემულია კონტექსტუალური კვლევის ძირითადი პოსტულატები, ხერხები და მეთოდები. საგულისხმოა, რომ 1996 წელს ბენ-ამოსი სამეცნიერო ენციკლოპედიისათვის დაწერილ სპეციალურ წერილში „ამერიკული ფოლკლორისტიკა“ ცალკე გამოყოფს მის მიერვე დაფუძნებულ მიმართულებას და მას „კონტექსტუალისტურ მიდგომას“ უწოდებს (Ben-Amos, 1996:158-160).

ცხადია, ე.წ. კონტექსტუალისტებს ამერიკულ ფოლკლორისტიკაში მოწინააღმდეგეც გამოუჩნდნენ. ისინი, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას ამახვილებდნენ იმაზე, რომ კონტექსტით გატაცება დარტყმას აყენებდა ფოლკლორისტიკას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას, რადგან უსარგებლოდ აცხადებდა წინამორბედთა მიერ გაწეულ შრომას, სათუოს ხდიდა არქივებისა და ფოლკლორული კრებულების ბედს. მეტიც, დ. ბენ-ამოსი ასეთი მიდგომით ფაქტობრივად აუქმებდა ტრადიციულ ფოლკლორისტიკას, რომელიც, ჩვეულებრივ, ჩაწერილ ტექსტებს ემყარებოდა. სტივენ ჯონსი კონტექსტუალისტების მცდელობებს ეთნოგრაფიისკენ გადაგმულ ნაბიჯად თვლიდა, რადგან მათ მიერ წინა პლანზე გამოდიოდა ადამიანთა შორის კავშირები და არა ფოლკლორი, როგორც ესთეტიკურად ღირებული სისტემა, სიტყვის ხელოვნება (Jones, 1979:42-47).

ამერიკულ ფოლკლორისტთა შორის იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ორი რადიკალურად დაპირისპირებული ბანაკის შერიგების პოზიციით გამოდიოდნენ. მაგალითად, ჯორჯესი მიიჩნევდა, რომ ფოლკლორში ტექსტისა და კონტექსტის გამოყოფას დიდი მნიშვნელობა არც ჰქონდა, რადგან ნებისმიერი ფოლკლორისტული კვლევა თავისი ბუნებით კონტექსტუალურია (Georges, 1980:34-40). ის მკვლევრებიც კი, რომლებიც ანალიზებენ ტექსტს ისე, რომ არც კი ახსენებენ კონტექსტს, ყოველთვის ითვალისწინებენ მას, ემყარებიან რა საკუთარ ცოდნასა და სავლელ მუშაობის გამოცდილებას. პრინციპულად შეუძლებელიც კია ტექსტის იმგავარი ანალიზი, რომელიც მოწყვეტილია კონტექსტს. თუმცა, ჯორჯესის მცდელობას, შეერიგებინა ერთმანეთთან დაპირისპირებული ორი ბანაკი, წარმატება არ მოჰყოლია. მისი პოზიცია მოექცა კრიტიკის ქარცეცხლში, პოლემიკა კი კვლავ გაგრძელდა. მეტიც, 80-90-იან წლებში კონტექსტუალისტები კონტექსტის ანალიზიდან გადადიან კონტექსტების ანალიზზე. მათ აღარ აკმაყოფილებთ „სიტუაციური კონტექსტის“ კვლევა და გამოყოფენ სხვა კონტექსტებსაც, მიმართავენ მათ კლასიფიკაცია-დაჯგუფებას, რათა შექმნან საფუძველი ფოლკლორის უნივერსალური კლასიფიკაციისათვის. საგულისხმოა, რომ ამ დროიდან კონტექსტიდან კონტექსტების კვლევაზე გადასვლა სხვა ჰუნანიტარული დარგებშიც შეინიშნება.

მიუხედავად იმისა, რომ კონტექსტუალისტების იდეებს ბევრი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა, მათი გავლენა მაინც დიდი იყო დასავლურ ფოლკლორისტიკაზე. ბევრი მეცნიერი დღემდე არ ენდობა საარქივო მასალას და ამჯობინებს თავად მოიპოვოს ის, რასაკვირველია, შესაბამისი მეთოდების გამოყენებით. ამის გარდა, დღის წესრიგში არაერთგზის დადგა არსებული მასალის კონტექსტუალიზაციის ამოცანა. მაგალითად, ცნობილი ფინელი მეცნიერი ხონკო მას შემდეგაც კი, რაც ცხარე დისკუსია კონტექსტუალისტებსა და მათ მოწინააღმდეგეებს შორის მიწავლდა, მოითხოვდა ფოლკლორული ტექსტების კორპუსის გამოცემას კონტექსტუალური ინფორმაციის თანდართვით (Honko, 1998; Honko, 2000). თუმცა ხონკოცა და სხვებიც ზუსტად ვერ

მიუთითებენ, თუ რა გზითა და ხერხებით უნდა გაართვან თავი ამ ურთულეს ამოცანას, ბუნდოვანია. ალბათ, ესეც იყო ერთ-ერთი მიზეზი, რომ, როგორც პიტერ ბერკი აღნიშნავს, თავდაპირველი აღფრთოვანება კონტექსტუალისტიკისა, თითქოს უნივერსალურ მეთოდს მიაგნეს, ნელ-ნელა განელდა.

ოპონენტთა ძირითადი არგუმენტი, თითქოს კონტექსტუალისტიკი თავიანთი რადიკალური იდეებით ეთნოგრაფიისაკენ გადაიხარნენ, კორექტირებას ითხოვს. საქმე ისაა, რომ ისინი ფოლკლორის ინკლუზიური, ეთნოგრაფიული კავშირების კვლევას ნამდვილად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ, მაგრამ საბოლოოდ გაცილებით შორს მიმავალი მიზანს ისახავენ: უშუალოდ ტექსტის წარმოშობის, მისი სიღმისეული მნიშვნელობის, ფუნქციონირების მექანიზმების დადგენას. ამიტომ აქცენტი ობიექტური ფაქტორებიდან სუბიექტურზე გადააქვთ, ყურადღებას ამახვილებენ პროცესუალურ და რეცეფციულ ასპექტებზე, მთქმელისა და მსმენელის ურთიერთობის თავისებურებაზე, იმის აღწერაზე, თუ როგორ, რა მექანიზმებით არის შესაძლებელი მთხრობელისა და მსმენელის მთქმელად და აუდიტორიად ტრანსფორმაცია. ამიტომაც შემთხვევითი არ არის, რომ კონტექსტუალურ ფოლკლორისტიკაში საკვანძო ცნებებია: შესრულება (performance) და ურთიერთობა (communication) კვლევის ასეთი პარადიგმის მონიშვნით საკუთრივ ტექსტის კვლევა ანალიტიკურიდან ინტერპრეტაციულ მოდალობაში გადააქვთ, რადგან კონტექსტის ინტერპრეტაციული ჩარჩო მართა აღქმის პროცესს კი არ მოიცავს, არამედ ტექსტის შექმნის პროცესსაც. საკამათო არ უნდა იყოს ის, რომ ფოლკლორული კონტექსტი შობს თავისსავე მსგავს ტექსტს, ხოლო ამ დროს გადამწყვეტი შეიძლება აღმოჩნდეს ჟანრული კონტექსტი.

ამდენად, კონტექსტუალისტიკური კვლევებისათვის ამოსავალია კონტექსტი, მაგრამ ეს არ ნიშნავს ტექსტის სრულ უგულებელყოფას. მეტიც, აღნიშნული მიმართულების წარმომადგენლებმა დიდი წვლილი შეიტანეს ფოლკლორული ტექსტის თავისებურების, მისი ფუნქციონირების მექანიზმების დადგენაში, გაავლეს რა მკაფიო ზღვარი ლიტერატურულ და ფოლკლორულ ტექსტებს შორის. ისინი შესანიშნავად აცნობიერებდნენ, რომ თუკი, მწერალი იმთავითვე ქმნის წერილობით ტექსტს, ზეპირსიტყვიერების, ფოლკლორული ტრადიციის მატარებელი თავის ცოდნას არ აღიქვამს, როგორც ტექსტს, არამედ ოპერირებს სხვა კატეგორიებით. ამასთან, ფოლკლორული ტექსტი, როგორც ზეპირი ტრადიციის მანიფესტაცია, დინამიურია და თავის სტრუქტურას აყალიბებს ერთდროულად წარმოთქმისა და აღქმის პროცესში, შემოქმედების რამდენიმე დარგის ელემენტების მონაწილეობით. შესაბამისად, ლიტერატურულისაგან განსხვავებით, ფოლკლორული ტექსტი არ არის მხოლოდ სიტყვიერი ტექსტი, რადგან ტექსტის ზეპირად წარმოთქმა ყოველთვის გულისხმობს ვერბალური და არავერბალური ელემენტების სიმბიოზს. მისმა წერილობითმა ფიქსაციამ კი არ შეიძლება გადმოგვცეს საკუთრივ „ზეპირი ტექსტი“, რადგან ტექსტის პირველადიდან (ზეპირი) მეორად (წერილობით) ნიშნურ სისტემაზე გადასვლისას კარგავს მთელ რიგ ავტოქტონურ ნიშნებს.

კონტექსტუალისტიკის იდეები, მიხედვად ერთგვარი რადიკალიზმისა, მაინც აღმოჩნდა ერთგვარად პოზიტიური ფაქტორი ტრადიციულ ფოლკლორისტიკაში გაბატონებული „ლიტერატურაცენტრიზმის“ დამღვევის გზაზე. ფოლკლორი საბოლოოდ გათავისუფლდა ლიტერატურული არტახებისაგან, რომლებშიც მოექცა ის ბიბლითეკებსა და მუზეუმებში და განიხილებოდა, როგორც მხოლოდ ადამიანების ვერბალური სიმბოლური ურთიერთქმედება. ცხადია, კონტექსტის კატეგორია მნიშვნელოვანია ლიტერატურაშიც და ის განიხილება როგორც შიდა, ისე გარეტექსტურ დონეზე, მაგრამ ფოლკლორული ტრადიციისათვის დამახასიათებელი სოციალურ-პრაგმატული, კომუნიკაციური და ესთეტიკური მექანიზმები მას განსაკუთრებით აქტუალურს ხდის სწორედ შემოქმედების ამ სფეროში

ამრიგად, თანამედროვე ფოლკლორისტიკაში, მიუხედავად იმისა, ცალკეული ავტორები, სკოლები, მიმართულებები სწორხაზოვნად მიჰყვებიან თუ არა კონტექსტუალისტთა იდეებს, როგორ ესმით თავად კონტექსტის მნიშვნელობა და რა საზღვრებში ათავსებენ მას, ერთი რამ მაინც აღიარებული ფაქტია, რომ ზეპირი ტექსტის გაშიფვრა (ინტერპრეტაცია) შეუძლებელია კონტექსტუალური ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე. სხვა საქმეა, რომ ფოლკლორული კონტექსტის, ამ მრავალშრიანი, მრავალეფემენტური, მრავალფუნქციური სისტემის აღწერისა და კვლევისას სხვადასხვა ავტორი თუ მიმართულება განსხვავებულ მეთოდოლოგიურ მიდგომას ირჩევს. თავად ბენ-ამოსი და მისი მიმდევრები დესკრიფციული ფოლკლორისტიკის საზღვრებში ოპერირებენ. მათ მიერ კონტექსტის ტიპების გამოყოფა და აღწერა მიმართულია იქეთკენ, რომ ფოლკ-კულტურა ინტეგრირდეს მოცემული საზოგადოების მხატვრული კომუნიკაციის სისტემაში. ამ მიზნით, ისინი კონკრეტულ კვლევებში ასევე წარმატებით იყენებენ სტრუქტურულ-სემიოლოგიურ მეთოდს.

კვლევის მიზნებითა და მეთოდებით კონტექსტუალისტებთან განსაკუთრებით ახლოს დგას ფოლკლორის, როგორც პერფორმანსის, კვლევა. ამ მიმართულების წარმომადგენელთა ინტერესის საგანია ძირითადად სიტუაციური კონტექსტი, თხრობის აქტი, რომლებიც განხილულია, როგორც პერფორმანსი (Dorson, 1972). უფრო კონკრეტულად: „ზეპირი გადმოცემისათვის დამახასიათებელი ნიშნები: სტილი, იმპროვიზაციულობა, კომუნიკაციური უნარი, მსმენელის რეაქცია“. კვლევის ინტერესისა და მიზნების გათვალისწინებით, აღნიშნული მიმართულების წარმომადგენლებს ხშირად კონტექსტუალისტებად მოიხსენიებენ (გოგიაშვილი, 2020:137).

ფოლკლორული კონტექსტის, როგორც სინთეზური მოვლენის, აღწერა-შესწავლაში განსაკუთრებით ეფექტურია ინტერდისციპლინური, კომპლექსური კვლევის მეთოდი: სხვადასხვა დისციპლინის, მეცნიერების სხვადასხვა დარგის იდეათა, შესაძლებლობათა „რეფიგურაცია“. მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი მიმართულების, „მეტყველების ეთნოგრაფიის“, წარმომადგენლები მიმართავენ ლინგვისტური და ეთნოგრაფიული ასპექტების გაერთიანების ხერხს. მათ აქცენტი გადააქვთ ფოლკლორის ფუნქციურ კავშირებზე, პრაგმატულ-რეცეფციულ რაკურსზე, რაც ეხმარება არა მარტო ფოლკლორული ნაწარმოების შინაარსის, არამედ პოეტიკის ანალიზშიც (Hymes, 1972:11-74).

ა. დანდესის აზრით კი, გაუმართლებელია კონტექსტისა და ფუნქციის გაიგივება და ისინი ერთმანეთისაგან მკვეთრად უნდა გაიმიჯნოს: კონტექსტი არის „სპეციფიკური სოციალური სიტუაცია“, რომელშიც მოცემული ტექსტი (მისი ნაწილი) აქტიურად გამოიყენება. ხოლო ფუნქცია-აბსტრაქცია, რომელიც ემყარება კონტექსტთა სიმრავლეს. ამასთან, გამოჩენილი მეცნიერი, კონტექსტუალური მიმართულების წარმომადგენელთა მსგავსად, დარწმუნებულია, რომ მხოლოდ ტექსტის შინაარსი (მისი იდეა) ჯერ კიდევ არ გვაძლევს გასაღებს მის გასაგებად. აუცილებელია კონტექსტის ცოდნა, ინფორმაცია ტექსტის შესახებ, რათა ამოვხსნათ, თუ რატომ გამოიყენება კონკრეტული ტექსტი კონკრეტულ სიტუაციაში. ამის გარეშე ტექსტები ემსგავსება პრიმიტიულ მუსიკალურ ინსტრუმენტებს, რომლებიც მუზეუმშია გამოფენილი. ჩვენ შეგვიძლია აღვწეროთ, მაგრამ ვერ გავიგებთ როგორ, როდის, რისთვის უკრავდნენ ისინი (Dundes, 1980:23-31).

ფოლკლორის საშემსრულებლო კონტექსტის შესწავლის კუთხით საინტერესოდ გამოიყურება ე. წ. „ექსპერიმენტული ფოლკლორისტიკის“ მეთოდი- დაკვირვება უშუალოდ ნაწარმოების შესრულების ცოცხალ, „ნატურალურ“ პროცესზე და მისი სკრუპულოზურად აღწერა. ასეთი მრავალჯერადი დაკვირვებები ამ მიმართულების წარმომადგენლებს საშუალებას აძლევს მოიხელონ, „დაიჭირონ“ საშემსრულებლო პროცესის რეალური გამოვლინებები, აღწერონ ისინი და ამის საფუძველზე გააკეთონ განმაზოგადებელი დასკვნები. „ექსპერიმენტული ფოლკლორისტიკის“ თეორიული და

მეთოდოლოგიური საფუძვლები ნათლად არის ჩამოყალიბებული ვ. გაცაკის მიერ (Гацак, 1975:44-53). მისივე ხელმძღვანელობით მომზადდა და გამოიცა სერიული კრებულები.

ფოლკლორული კონტინუუმის შესწავლაში განსაკუთრებით ეფექტური აღმოჩნდა სტრუქტურულ-სემიოლოგიური მეთოდი. მართალია, სემიოლოგიური კვლევის დროს ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს ტექსტი, მაგრამ მასში მიმალული ფარული კოდების, „შინაგანი ინფორმაციის“ დეკოდირება შესაძლებელია მხოლოდ კონტექსტის გათვალისწინებით. ი. ლოტმანის თქმით, ხალხური ნაწარმოების პრაგმატიკისა და სოციალური სემანტიკის რეკონსტრუქცია შესაძლებელია მხოლოდ „მასთან მიმართებაში გარეგანი წყაროების საფუძველზე“. ამიტომ ფოლკლორის, როგორც ტრადიციული კულტურის, ღრმად შესასწავლად აუცილებელია დადგენა აღნიშნული ინფორმაციების „მიმალული“ წყაროებისა, რომლებიც ტექსტს საშუალებას აძლევს გახდეს „მძლავრი რეგულატორი და მსენებელი ადამიანის პიროვნებისა და კულტურისა“ (Лотман, 1974:18-22).

რაც შეეხება ქართულ ფოლკლორისტიკას, აქ შემგროვებლობითი პრაქტიკა წინ უსწრებდა კონტექსტის ცნების თეორიულ რეფლექსიას. ჯერ კიდევ ზეპირსიტყვიერების პირველი შემკრებნი გარკვეულ ინტერესს იჩენენ ტექსტის რეალური ყოფის მიმართ და ჩაწერილ მასალას იშვიათად, მაგრამ მაინც ურთავენ კონტექსტუალური ხასიათის (ეთნოგრაფიულ, საშემსრულებლო) ინფორმაციას. მე-19 საუკუნის არაერთი მწერლისა თუ პუბლიცისტის თხზულებებში, ეთნოგრაფიულ ჩანაწერებში გვხვდება ხალხური ნაწარმოების შესრულების წესის, აგრეთვე, გარემოს, სადაც ეს ნაწარმოები იქმნებოდა და ფუნქციონირებდა, აღწერა. აქ აღარ შევუდგებით მაგალითების მოყვანას, რადგა ეს საკითხი ზედმიწევნით კარგად არის შესწავლილი ქართულ ფოლკლორისტიკაში. მე-20 საუკუნეში, აკადემიური ფოლკლორისტიკის ჩამოყალიბებისთანავე, გაღმავდა სამეცნიერო ინტერესი ხალხური ნაწარმოების კონტექსტუალური კვლევებისადმი კულტურული და სოციალური ასპექტებისადმი. ამ მხრივ, უნიკალურ მოვლენას წარმოადგენს ვახტანგ კოტეტიშვილის ფოლკლორისტული საქმიანობა. გამოჩენილ მეცნიერს კარგად აქვს გათვალისწინებული, რომ „სასიმღერო სიმბოლიკის შედგენილობის ანალიზი აუცილებლად მოითხოვს ისტორიულ-ყოფიერებითი და სოციოლოგიური ფაქტების მოშველიებას ახსნისათვის და მაშინ ის, რაც პირველი შეხედვით მოჩანდა როგორც გაუგებარი და ირაციონალური, სავსებით გასაგები და რაციონალური ხდება“ (კოტეტიშვილი, 1961:5) მკვლევრის მიერ შედგენილი კრებულზე „ხალხური პოეზია“ თანდართული „ექსკურსებში“ გვხვდება არა ერთი ძვირფასი ცნობა ხალხური პოეზიის ნიმუშების სოციალური და საშემსრულებლო კონტექსტის შესახებ. ქართველ ფოლკლორისტების მიერ შედგენილ სავსელე მუშაობის გზამკვლევებში, რომლებშიც ტექსტის დოკუმენტაციის პრინციპებია ჩამოყალიბებული (მას ტექსტის პასპორტიზაციას უწოდებენ-ე. მ.), გვხვდება რეკომენდაცია, რომ სხვა მნიშვნელოვან ინფორმაციასთან ერთად, ჩაწერილი მასალა გარკვეული კონტექსტუალური ინფორმაციითაც აღიჭურვოს. რაც მთავარია, კონკრეტულ კვლევებში მეტწილად გათვალისწინებულია ის კულტურული და სოციალური გარემო, რომელშიც ხალხური ნაწარმოები ფუნქციონირებს. ამდენად, ქართველ ფოლკლორისტთა საერთო სულისკვეთებას კარგად გამოხატავს ხალხური ლექსის აღიარებული მკვლევრის, ჯ. ბარდაველიძის სიტყვები: „ხალხური ლექსის სპეციფიკის გარკვევა შეუძლებელია, თუ საფუძვლიანად არ იქნება შესწავლილი ის გარემო, რომელშიც საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდებოდა ზეპირსიტყვიერი ნაწარმოები“ (ბარდაველიძე, 1964:113). მიუხედავად ზემოთქმულისა, უნდა ვაღიაროთ, რომ ჩვენში სისტემური კონტექსტუალური კვლევები, მისი თანამედროვე გაგებით, დღემდე არ ჩატარებულა. მეტიც, ქართველი ფოლკლორისტები ბოლო დრომდე კონტექსტის ცნებასაც კი იშვიათად იყენებენ. ამის

ნაცვლად გვხვდება ტერმინები: „ეთნოგრაფიული კავშირები“ ან „საშემსრულებლო“ გარემო“.

ამრიგად, ზემოთ წარმოდგენილი ზოგადი მიმოხილვიდანაც კარგად ჩანს, რომ კონტექსტი ერთდროულად არის კომუნიკაციური, გენერაციული და სიგნიფიკაციურ-სემანტიკური მოვლენა, რადგან მასთან არის დაკავშირებული საშემსრულებლო აქტი, ტექსტის შექმნა-რეპროდუქცია და მისი სიღრმისეული მნიშვნელობა. შესაბამისად, კონტექსტის ცნება თანამედროვე ფოლკლორისტიკაში ერთ-ერთ საკვანძო ადგილს იკავებს. მისი საშუალებით აღიწერება ფოლკლორული პროცესის ძირითადი თავისებურებანი.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

- ბარდაველიძე, ჯ. (1964). შესრულების როლი ქართული ხალხური ლექსის ჩამოყალიბებაში. *ქართული ფოლკლორი*. I-II.
- გოგიაშვილი, ე. (2020). *ფოლკლორისტიკის თეორიები და მეთოდები*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- კოტეტიშვილი, ვ. (1961). *ხალხური პოეზია*. მეორე გამოცემა. თბილისი: საბჭოთა მწერალი.
- Гацук, В. М. (1975). Сказочник и его текст К развитию эксрегиментального направления в фольклористике. *Проблемы фольклора*.
- Гердер, И. Г. (1959). *Избранные сочинения*.
- Лотман, Ю. (1974). *Каноническое искусство как информационный парадокс проблема канона в древнем и средневековом искусстве Азии и Африки*.
- Bascom, W.R. (1954). Four Functions of Folklore. *The Journal of American Folklore*. Vol. 67.
- Ben-Amos, D. (1971). Toward a Definition of Folklore in Context. *The Journal of American Folklore*. Vol. 84.
- Ben-Amos, D. (1996). Contextual Approach. *American Folklore: An Encyclopedia*.
- Burke, P. (2002). Context in Context. *Common Knowledge*. Vol. 8.
- Georges, R. (1980). Toward a Resolution of the Text/Context Controversy. *Western Folklore*. Vol. 39. № 1.
- Dorson, R.M. (1972). Folklore and Folklife. *an Introduction*.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. London: "Bloomington".
- Fine, E.C. (1994). *The Folklore Text: From Performance to Print*. Bloomington and Indianapolis.
- Honko, L. (1998). Variation and textuality in oral narratives. *Horizons of Narrative Communication: XIIIth Congress of the International Society for Folk Narrative Research*.
- Honko, L. (2000). *Thick Corpus: Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Helsinki.
- Jones, S. (1979). Dogmatism in the Contextual Revolution. *Western Folklore*. Vol. 38. № 1.
- Jones, S. (1979). Slouching Toward Ethnography: The Text/Context Controversy Reconsidered. *Western Folklore*. Vol. 38. № 1.
- Malinowski, B. (1923). *The Problem of Meaning in the Primitive Languages*. London.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. London.
- Malinowski, B. (1935). *Coral gardens and their magic*. Vol. 1, 2. London.

REFERENCES

- bardavelidze, j. (1964). shesrulebis roli kartuli khalkhuri leksis chamoqalibebashi. [The role of the performance in the forming of the Georgian Folk Poetry]. *kartuli polk'lori. [Qartuli Polklori]*. I-II.
- gogiashvili, e. (2020). *polk'lorist'ik'is teoriebi da metodebi. [Theories and Methods of of Folklore]*. Tbilisi: Tbilisis Sakhelmtsipo Universitetis Gamomtsemloba.
- k'ot'et'ishvili, v. (1961). *khalkhuri p'oezia. [Folk Poetry]*. meore gamotsema. [Second Edition]. Tbilisi: Sabchota Mtserali.
- Gacak, V. M. (1975). Skazochnik i ego tekst K razvitju jeksregimental'nogo napravlenija v fol'kloristike. [The Storyteller and his text towards the development of an Experimental Direction in Folklore Studies]. *Problemy fol'klora. [Problems of the Folklore]*
- Gerder, I. G. (1959). *Izbrannye sochinenija. [Selected Works]*.
- Lotman, Ju. (1974). *Kanonicheskoe iskusstvo kak informacionnii paradoks problema kanona v drevnem i srednevekovom iskusstve Azii i Afriki. [Canonical art as an informational paradox the problem of canon in ancient and medieval art of Asia and Africa]*.
- Bascom, W.R. (1954). Four Functions of Folklore. *The Journal of American Folklore*. Vol. 67.
- Ben-Amos, D. (1971). Toward a Definition of Folklore in Context. *The Journal of American Folklore*. Vol. 84.
- Ben-Amos, D. (1996). Contextual Approach. *American Folklore: An Encyclopedia*.
- Burke, P. (2002). Context in Context. *Common Knowledge*. Vol. 8.
- Georges, R. (1980). Toward a Resolution of the Text/Context Controversy. *Western Folklore*. Vol. 39. № 1.
- Dorson, R.M. (1972). Folklore and Folklife. *an Introduction*.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. London: "Bloomington".
- Fine, E.C. (1994). *The Folklore Text: From Performance to Print*. Bloomington and Indianapolis.
- Honko, L. (1998). Variation and textuality in oral narratives. *Horizons of Narrative Communication: XIIth Congress of the International Society for Folk Narrative Research*.
- Honko, L. (2000). *Thick Corpus: Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Helsinki.
- Jones, S. (1979). Dogmatism in the Contextual Revolution. *Western Folklore*. Vol. 38. № 1.
- Jones, S. (1979). Slouching Toward Ethnography: The Text/Context Controversy Reconsidered. *Western Folklore*. Vol. 38. № 1.
- Malinowski, B. (1923). *The Problem of Meaning in the Primitive Languages*. London.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. London.
- Malinowski, B. (1935). *Coral gardens and their magic*. Vol. 1, 2. London.